

FORSKNINGSFÖRTROENDET FORTSATT FALLANDE

SÖREN HOLMBERG OCH LENNART WEIBULL

I förra årets SOM-bok *Svensk höst* var vi försiktigt optimistiska. Vi spekulerade i att den ekonomiska krisen skulle kunna bidra till att den svagt fallande kurvan för svenska folkets förtroende för forskning skulle kunna vända under 2009. Tanken var att olika utbildningssatsningar och forskning skulle komma att uppfattas som en del av krisens lösning snarare än som en del av problemet. Samhällets tilltro till universitet och högskolor som tillväxtmotor skulle smitta av sig på medborgarnas bedömningar. Och i så fall skulle SOM-institutets sju-åtta åriga trend med nedåtgående siffror för forskningsförtroendet kunna börja vändas uppåt igen.

Men vi fick fel. Nu när resultaten för 2009 års mätning föreligger visar det sig att flera av våra förtroendeindikatorer snarast fortsätter att sjunka; inte alla men flera av de mest centrala. Någon mer allmän vändning uppåt kan inte iakttas.

I det följande går vi igenom tidsserierna mer i detalj och presenterar de senaste resultaten¹. Först ut är det allmänna förtroendet för universitet/högskolor.

Som alltid högt förtroende för universitet/högskolor

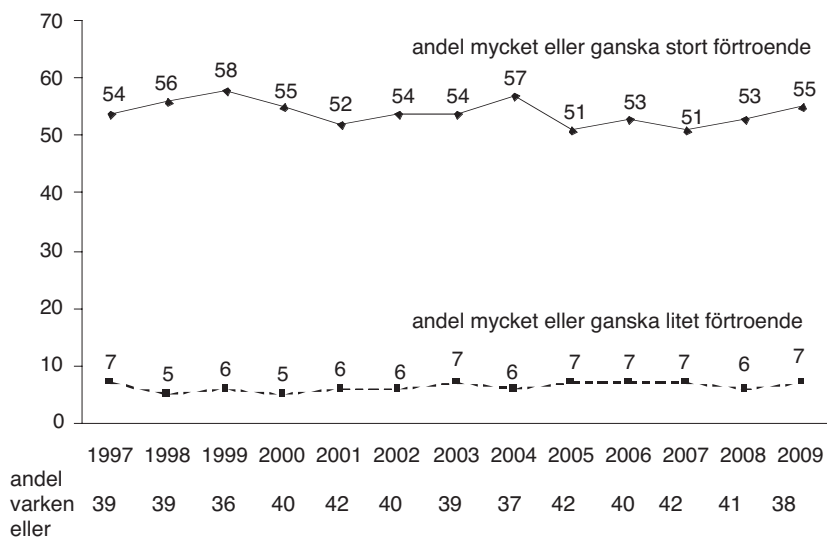
Universitet/högskolor hamnar alltid högt i SOM-undersökningarnas mätningar av olika samhällsinstitutioners förtroende. Placeringen brukar vara tvåa efter sjukvården men före radio/TV på plats tre (jfr vårt kapitel om institutionsförtroende). Så var också resultatet 2009. Som bäst har universiteten uppnått 58 procent mycket eller ganska stort förtroende. Det var 1999. Lägst förtroende finner vi 2005 och 2007 med 51 procent som uppger att de har ett mycket eller ganska stort förtroende för universitet/högskolor. I SOM-studien 2009 anger 55 procent ett mycket eller ganska stort förtroende. Det är visserligen en uppgång jämfört med de senaste årens resultat kring 51-53 procent, men inte fullt ut tillbaka till de högre förtroendesiffror som universiteten hade för tio år sedan. Den långsiktigt svaga nedgången i förtroendet för universitet/högskolor är alltså fortfarande noterbar även om det varit en förtroendeökning under de två senaste åren.

Orsaken till det något ökande förtroendet 2008 och 2009 skulle kunna vara den ekonomiska krisen enligt vår spekulation förra året. Politikerna har lyft fram universitetens roll för att motverka arbetslösheten och pekat på dem som motorer i den regionala utvecklingen (Nilsson och Weibull, 2010). I praktiken har universiteten också varit viktiga och bistått med utbildningsplatser som alternativ till arbetslöshet.

De flesta uppfattar utbildning som bättre än arbetslöshet, framförallt unga människor som är de som främst drabbats av den ökande arbetslösheten.

Om vi ser på i vilka sociala och politiska grupper som universiteten har ett speciellt stort respektive mindre stort förtroende framträder en bild vi känner igen sedan gammalt. Högst förtroende finner vi bland personer som är berörda eller har nylig erfarenhet av högskolestudier – det vill säga bland 20-29 åringar och bland högutbildade. Lägst förtroende för universitet/högskolor återfinns bland de äldsta, bland lågutbildade och bland människor som bor på landsbygden eller i mindre tätorter. I dessa grupper är det också särskilt stor andel som inte kan ta ställning utan placerar sig i mitten. Det finns däremot inga skillnader i universitetsförtroende mellan kvinnor och män.

Figur 1 Förtroende för universitet/högskolor åren 1997-2009 (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från de nationella SOM-undersökningarna. Enkätfrågan lyder: "Hur stort förtroende har du för det sätt på vilket följande samhällsinstitutioner och grupper sköter sitt arbete?" Fem svarsalternativ: "mycket stort förtroende; ganska stort förtroende; varken stort eller litet förtroende; ganska litet förtroende; mycket litet förtroende".

Partipolitiskt finns det vissa intressanta skillnader. Sverigedemokraternas sympatisörer har ett klart mycket lägre förtroende för universitet än övriga partiers anhängare. Andelen SD-sympatisörer med ett mycket eller ganska stort förtroende för universitet/högskolor är endast 26 procent 2009. Mellan övriga partiers anhängare är det relativt små skillnader – mellan 53 till 62 procent. På topp ligger sympatisörer till

Folkpartiet och Feministiskt Initiativ med 62 procent. Centerpartiets sympatisörer är de som har resultatet 53 procent. Anhängare till Sveriges två största partier har resultatet 54 procent (S) respektive 59 procent (M). En samlad analys där vi studerar olika bakgrundsfaktorerers betydelse under kontroll för varandra visar att det inte finns någon säkerställd effekt av vänster-högerideologi på förtroende för universitet och högskolor.

Det är angeläget att betona att inget partis sympatisörer uppvisar några höga andelar med ett lågt förtroende för universiteten. I genomsnitt är andelen som anger att de har lågt universitetsförtroende 7 procent 2009. Högst andel med ett lågt förtroende återfinns bland Sverigedemokraternas sympatisörer (15 procent). Lägst andel med 4 procent har Miljöpartiets anhängare.

Någon större negativ misstro kan vi alltså inte tala om. De flesta som inte har ett mycket eller ganska stort förtroende för universiteten är osäkra och vill eller kan inte ta ställning i förtroendefrågan. De svarar varken stort eller litet förtroende på frågan. Denna obestämda grupp håller sig mellan som mest 58 procent bland SD-sympatisörer till som minst 33 procent bland FI:s anhängare. Totalt omfattar gruppen 38 procent av de svarande i SOM-undersökningen 2009.

SOM-institutet har i sina regionala undersökningar även studerat förtroendet för enskilda lärosäten, bland dem Göteborgs universitet och Lunds universitet. Det visar sig att förtroendenivån då ligger något högre. Den intressanta iakttagelsen i dessa studier är emellertid att de som har kontakt med universitet och högskolor överlag har ett högre förtroende (Nilsson och Weibull, 2010). En ökad synlighet för högskolorna innebär alltså att förtroendet ökar, men ökad insyn kan givetvis också påverka förtroendet negativt i den mån man inte uppfattar att verksamheten fungerar bra.

Förtroende för olika vetenskapsområden

Universitet är inte detsamma som forskning. Utbildning, inte forskning, är huvudverksamheten vid universiteten. Om vi specifikt vill komma åt förtroendet för forskning duger det alltså inte med att enbart mäta förtroendet för universiteten. Därför har vi i de årliga SOM-undersökningarna också frågat om människors förtroende för forskningen separat. Vi har gjort det när det gäller forskning inom sex olika vetenskapsfält. De traditionella vetenskapsområdena har fått definiera de olika fälten.²

Alla år har resultaten varit desamma. Förtroendet för forskning är mycket olika för olika vetenskaper. Högst hamnar medicinsk forskning med 80-85 procent av de svarande som säger att de har ett mycket eller ganska stort förtroende. Därefter följer teknisk och naturvetenskaplig forskning med förtroendesiffror kring 70 respektive 65 procent. Tilltron till samhällsvetenskaplig forskning kommer sedan med siffror kring 50 procent med ett mycket eller ganska stort förtroende. I botten hamnar utbildningsvetenskap och humaniora med förtroenderesultat kring 35-40 procent (se tabell 1).

När det gäller hur förtroendet för forskningen förändrats över tid visar SOM-resultaten på nedåtgående kurvor för fem fakultetsområden och på *status quo* för ett. Skillnaderna är inte stora men tendensen är tydlig. Om vi jämför förtroendesiffrorna för åren 2002/2003 med motsvarande resultat för åren 2008/2009 tappar medicinsk forskning förtroende med -6 enheter, humanistisk forskning med -3, utbildningsvetenskaplig forskning med -2 och naturvetenskaplig liksom teknisk forskning båda med -1 enhet. Förtroendet för samhällsvetenskaplig forskning uppvisar som enda område oförändrade siffror. Fem av sex forskningsområden har alltså sjunkande förtroendesiffror och inget område uppvisar något förstärkt förtroende.

Tabell 1 Förtroende för forskning inom olika fakultetsområden 2002-2009 (procent)

Område	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort/litet	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar
Medicin								
2002	35	49	9	2	0	5	100	1 721
2003	41	44	8	1	0	6	100	1 754
2004	30	51	9	2	0	8	100	1 701
2005	33	45	11	1	1	9	100	1 661
2006	32	48	10	1	0	9	100	1 580
2007	29	52	11	2	0	6	100	1 607
2008	31	49	9	1	1	9	100	1 534
2009	31	47	10	2	1	-	100	1 544
Teknik								
2002	24	48	16	1	0	11	100	1 709
2003	30	41	14	1	0	14	100	1 741
2004	23	50	14	1	0	12	100	1 689
2005	23	47	14	2	0	14	100	1 645
2006	23	46	16	1	0	14	100	1 560
2007	23	48	15	1	0	13	100	1 589
2008	23	49	14	1	0	13	100	1 523
2009	24	45	16	1	0	14	100	1 528
Naturvetenskap								
2002	18	45	22	1	0	14	100	1 705
2003	25	43	16	1	0	15	100	1 742
2004	18	50	17	1	0	14	100	1 697
2005	20	43	20	1	0	16	100	1 643
2006	19	45	20	1	0	15	100	1 566
2007	19	45	19	1	0	16	100	1 593
2008	20	45	18	1	1	15	100	1 525
2009	20	44	18	2	1	15	100	1 536

forts...

Tabell 1 forts.

Område	Mycket stort	Ganska stort	Varken stort/litet	Ganska litet	Mycket litet	Ingen uppfattning	Summa procent	Antal svar
Samhällsvetenskap								
2002	11	37	33	2	1	16	100	1 696
2003	15	37	27	3	1	17	100	1 735
2004	10	41	29	3	0	17	100	1 685
2005	11	33	31	4	1	20	100	1 642
2006	10	39	30	3	1	17	100	1 562
2007	10	36	31	3	1	19	100	1 585
2008	12	38	29	3	1	17	100	1 524
2009	11	38	28	4	1	18	100	1 530
Utbildningsvetenskap								
2004	9	34	26	5	1	25	100	1 691
2005	9	28	28	4	2	29	100	1 641
2006	8	29	29	5	2	27	100	1 560
2007	8	28	28	5	1	30	100	1 590
2008	8	30	26	5	2	29	100	1 525
2009	8	30	27	6	2	27	100	1 536
Humaniora								
2002	9	28	29	4	1	29	100	1 690
2003	13	27	24	3	1	32	100	1 739
2004	8	30	26	4	0	32	100	1 681
2005	8	26	26	3	1	36	100	1 634
2006	8	27	28	3	1	33	100	1 554
2007	8	25	26	4	1	36	100	1 589
2008	9	28	26	4	1	36	100	1 589
2009	8	27	26	4	1	34	100	1 528

Kommentar: Frågan lyder: 'Allmänt sett, vilket förtroende har du för den forskning som bedrivs inom Sverige inom följande områden?'. Svartalternativen är 'mycket stort förtroende'; 'ganska stort förtroende'; 'varken stort eller litet förtroende'; 'ganska litet förtroende'; 'mycket litet förtroende' resp. 'ingen uppfattning'. Procentandelarna baseras på de som besvarat respektive delfråga (inkl. de utan uppfattning). Svartsbortfallet är ringa. Det varierar mellan 2 och 3 procent.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen.

Tendensen är inte annorlunda om vi koncentrerar oss enbart på vad som hänt under den ekonomiska krisen mellan 2008 och 2009. Även i detta korta perspektiv har fem av sex forskningsområden tappat i folkligt förtroende. Teknik har minskat -3, medicin och humaniora -2, naturvetenskap och samhällsvetenskap -1. För utbildningsvetenskap är resultatet oförändrat. Nedgången är inte signifikant men det är

samtidigt uppenbart att inget forskningsområde har stärkt sitt förtroendekapital under krisen. Resultatet är snarast det omvända. Det är ytterligare ett stöd för att vi var fel ute förra året när vi trodde att svensk forskning eventuellt skulle kunna vinna i förtroende som en följd av den ekonomiska krisen. Att forskningen skulle ses som en del av lösningen snarare än en del av problemet. Så blev det inte.

Forskningsförtroende i olika grupper

Förtroendet för skilda forskningsområden är inte detsamma i alla sociala och politiska grupper. Människors kunskaper, erfarenheter, berördhet och egenintressen spelar en roll för graden av förtroende för olika vetenskapsfält. Förtroende för forskning i ett antal olika social och politiska samhällsgrupper särredovisas i tabell 2.

När det gäller kön har män klart högre förtroende för teknisk forskning än kvinnor medan kvinnor tvärtom har högre förtroende än män för humanistisk och utbildningsvetenskaplig forskning. Förtroendet för medicinsk, naturvetenskaplig respektive samhällsvetenskaplig forskning uppvisar inga större könsskillnader.

När det gäller ålder är skillnaden i graden av förtroende störst för medicinsk och teknisk forskning. Och det är äldre som har ett klart högre förtroende än yngre, och det gäller alltså även teknisk forskning. Äldre har också ett högre förtroende för naturvetenskaplig forskning än yngre, men här är skillnaden något mindre. För övriga tre vetenskapsområden är resultaten de omvända. Yngre har större förtroende än äldre för samhällsvetenskaplig, utbildningsvetenskaplig och humanistisk forskning.

Var människor bor har också ett tydligt samband med forskningsförtroende. Storstadsbor har ett större förtroende för forskning på alla områden jämfört med människor på landsbygden. Speciellt tydlig är denna skillnad för humanistisk forskning.

Utbildningsnivå är på samma sätt men än tydligare kopplat till graden av förtroende för forskning på alla våra sex områden. Högutbildade har genomgående ett högre förtroende för forskning på alla områden jämfört med lågutbildade. Och ånyo är det humanistisk forskning som uppvisar störst skillnad. Förtroendet för humanistisk forskning är enbart 23 procent bland lågutbildade mot 44 procent bland högutbildade.

Utbildningens inriktning har också en betydelse även om effekterna oftast är små. Vad man kan notera är dock att människor med en viss utbildning alltid har ett högre förtroende än genomsnittet för forskningen inom sitt eget område. Personer med hälso- och sjukvårdsutbildning har mer förtroende för medicinsk forskning än människor i allmänhet. Detsamma gäller personer med teknisk/naturvetenskaplig utbildning och teknisk respektive naturvetenskaplig forskning, personer med samhällsvetenskaplig utbildning och samhällsforskning, personer med pedagogisk utbildning och utbildningsvetenskaplig forskning och personer med konstnärlig eller humanistisk utbildning och humanistisk forskning. Man har ett större förtroende än människor i allmänhet för forskningsområden man känner till lite bättre och har beröring med.

Tabell 2 Stort förtroende för forskning inom olika områden efter demografi, utbildning och partisympati 2009 (procent)

	Medicin	Teknik	Naturvetenskap	Samhällsvetenskap	Utbildningsvetenskap	Humana	Minsta antal svar
Samtliga	78	69	64	49	38	35	1 528
Kön							
Kvinna	77	63	64	51	42	40	776
Man	79	75	65	47	32	30	750
Ålder							
15–19 år ¹	60	51	52	49	43	28	85
20–29 år	73	62	63	46	46	43	162
30–39 år	80	75	71	59	46	43	217
40–49 år	78	69	64	52	40	40	284
50–64 år	79	70	65	50	38	37	405
65–85 år	81	72	63	40	32	26	372
Boendeplats							
Ren landsbygd	74	63	61	44	34	27	274
Mindre tätort	78	68	62	49	40	37	342
Stad/större tätort	79	70	65	49	38	35	696
Sthlm, Gbg, Malmö	80	74	71	55	43	45	203
Utbildning²							
Låg	72	63	55	40	31	23	298
Medellåg	74	64	57	45	36	28	485
Medelhög	82	73	71	54	43	43	331
Hög	84	77	76	56	47	44	397
Utbildningens inriktning							
Ekonomi/handel/adm	77	67	59	49	38	35	229
Estetisk/kultur/media ¹	74	64	61	47	37	45	94
Hälsa-/sjukvård	82	59	67	52	41	41	147
Teknik/ /industri/ /data	80	77	67	44	31	28	428
Pedagogik	83	74	75	55	48	52	109
Samhällsv/juridik/soc arb	82	76	72	61	50	49	160
Partisypati							
V ¹	76	65	64	53	47	45	74
S	79	66	65	51	41	34	392
MP	75	65	65	52	39	41	154
C ¹	77	74	63	53	37	34	61
FP	86	83	80	52	41	47	115
KD ¹	85	73	63	46	41	37	59
M	83	77	66	48	36	33	379
SD ¹	71	67	64	43	29	19	58
FI ¹	73	73	68	68	45	59	22
PP ¹	68	67	51	38	32	25	52

Kommentar: Resultaten avser den sammanlagda procentandelen för svarsalternativen 'mycket stort förtroende' och 'ganska stort förtroende'. **Källa:** Den nationella SOM-undersökningen 2009
¹Observera det begränsade antalet svarpersoner.

²'Låg' motsvarar max grundskola el. motsv.; 'medellåg' motsvarar studier vid/examen fr. gymnasium/folkhögskola el. motsv.; 'medelhög' motsvarar eftergymnasial utbildning utan högskole-/ universitetsexamen; 'hög' motsvarar examen från högskola/universitet.

Politiska preferenser är också viktiga för forskningsförtroendet på olika områden. Vissa partiers sympatisörer tenderar att hysa ett relativt stort forskningsförtroende på de flesta områden medan andra partiers anhängare uppvisar lägre siffror. Om vi fokuserar på förtroendeskillnader som är större eller mindre än två procentenheter från genomsnittet får vi fram följande resultat för de olika partiernas sympatisörer. Vi börjar med de rödgröna.

Vänsterpartister har större förtroende än folk i allmänhet för forskning inom samhällsvetenskap, utbildningsvetenskap och humaniora men lägre förtroende än genomsnittet för teknisk forskning. När det gäller medicinsk och naturvetenskaplig forskning skiljer sig resultaten för V-sympatisörer inte från genomsnittet (± 2 enheter). S-sympatisörer hamnar över förtroendesnittet när det gäller utbildningsvetenskaplig forskning och under för teknisk forskning. För övriga forskningsområden har S-anhängare resultat kring genomsnittet för alla svarande. MP-sympatisörer har förtroenderesultat över snittet för forskning inom samhällsvetenskap och humaniora men under genomsnitt vad gäller medicinsk och teknisk forskning. I övrigt har MP-anhängare resultat kring folkets medeltal.

När det gäller allianspartiernas anhängare börjar vi med Centerpartiets sympatisörer. De har ett högre förtroende än genomsnittet för teknisk och samhällsvetenskaplig forskning. För övriga områden ligger C-anhängare på genomsnittet (± 2 enheter). Folkpartiets sympatisörer har förtroenderesultat över snittet på alla områden, mest tydligt för forskning inom naturvetenskap, teknik och humaniora. KD-sympatisörer hamnar förtroendemässigt över genomsnittet när det gäller medicinsk och teknisk forskning, och under snittet för forskning inom samhällsvetenskap. För övriga forskningsfält har Kristdemokraternas sympatisörer förtroendesiffror som genomsnittet. Moderaternas sympatisörer hyser större förtroende än folkmedeltalet när det gäller medicinsk, teknisk och naturvetenskaplig forskning. För övriga områden har M-anhängare samma förtroende som folk i allmänhet.

När det gäller sympatisörer med partier utanför riksdagen har vi resultat för tre. Sverigedemokraternas anhängare har *inte* ett högre förtroende än genomsnittet för forskningen inom något vetenskapsfält. Lägre förtroende än medeltalet har de för forskningen inom medicin, samhällsvetenskap, utbildningsvetenskap och speciellt humaniora. För forskningen inom teknik och naturvetenskap hyser SD-anhängare samma förtroende som allmänhetens genomsnitt. Feministiskt Initiativets sympatisörer har ett förtroende över medeltalet när det gäller forskning inom alla områden utom inom medicin där man hyser ett förtroende något under medeltalet. Slutligen Piratpartiets sympatisörer som har ett lägre forskningsförtroende än folk i allmänhet på all vetenskapsområdena utom när det gäller teknik där man hamnar på medeltalet (± 2 enheter).

Tre mönster i resultaten är speciellt värda att lyftas fram. Ett sådant är att sympatisörer till främst Folkpartiet men också till Feministiskt Initiativ tenderar att ha ett högre forskningsförtroende än folk i allmänhet på de flesta vetenskapsområden. Folkpartiet förtjänar fortfarande att kallas docentpartiet. Ett andra mönster är att anhängare till Sverigedemokraterna och Piratpartiet utmärks av ett lägre forsknings-

förtroende än genomsnittet på de flesta områden. Speciellt klart märks det när det gäller humanistisk forskning för SD-anhängare och naturvetenskaplig forskning för PP-sympatisörer. Det tredje mönstret är att teknisk forskning åtnjuter ett förtroende under genomsnittet bland sympatisörer till samtliga tre rödgröna partier. Bland allianspartiernas anhängare är resultatet det omvända. Samtliga fyra partiers sympatisörer hyser ett forskningsförtroende över folkgenomsnittet för teknisk forskning.

Förtroende för teknisk forskning är alltså blockskiljande. Det är kanske ett något överraskande resultat. Vi talar dock inte om några stora skillnader, 65-66 procent förtroende bland de rödgröna sympatisörerna mot 73-83 procent bland de borgerliga partiernas anhängare. Men skillnaden finns där. Förklaringen ligger till viss del i hur respektive partis sympatigrupper är sammansatta när det gäller kön, ålder och utbildning, men det kan inte uteslutas att det på några punkter finns en oberoende ideologisk faktor.

Bilden av Forskarsverige

Institutionsförtroende har en verklighetsbas. Åtminstone i den meningen att människors bilder av hur olika institutioner fungerar påverkar graden av förtroende. Bilderna – kognitionerna – är sedan förhoppningsvis relaterade till hur institutionerna *de facto* sköter sig i verkligheten. I SOM-undersökningen 2009 inkluderade vi en serie frågor kring verklighetsföreställningar när det gäller svensk forskning för att kunna studera kopplingen mellan förtroende och människors perceptioner av forskningens verklighet. Några av frågorna var dessutom med i SOM-studien 2003 vilket möjliggör en viss förändringsanalys (Holmberg och Weibull 2004).

Fem olika påståenden om forskning och forskare formulerades som sedan svarspersonerna fick ta ställning till på en skala mellan 0 (helt felaktigt påstående) och 10 (helt riktigt påstående). Resultaten i tabell 3 visar utfallet av mätningen 2009. En jämförelse med 2003 års studie redovisas också. Observera att en direktjämförelse mellan 2003 och 2009 års resultat måste göras med försiktighet eftersom enkätfrågan 2009 var försedd med ett svarsalternativ av typen ”ingen uppfattning”. Något motsvarande svarsalternativ fanns inte med 2003. Skälet att lägga in alternativet var iakttagelsen att många svars personer tycktes ha uppfattat frågan som svår och vi ville ge möjligheten att markera det.

Resultaten är något blandade. Flera av dem är dock klart positiva för forskningen. En majoritet hyser uppfattningen att svensk forskning är internationellt konkurrenskraftig (62 procent) och placerar sig på värdena 6-10 på den tiogradiga skalan. Endast sju procent håller inte med – värdena 0-4. En femtedel saknar uppfattning. En än större majoritet tror att ökade satsningar på forskning ger ett bättre samhälle för alla (67 procent). Ånyo är det bara sju procent som inte håller med, medan 16 procent uppger att de saknar uppfattning. Att Sverige har ett bra forskningsklimat är det något färre som tror på (47 procent), men andelen tvivlare är enbart nio procent. Många har ingen uppfattning – nästan en tredjedel.

Tabell 3 Påståenden om forskning i Sverige 2003 och 2009 (procent)

Påstående	helt felaktigt					helt riktigt					Summa procent	Antal svar	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9			10
Svensk forskning är internationellt konkurrenskraftig													
2003	1	0	1	2	3	18	7	15	21	9	23	100	1 698
2009	1	0	1	3	3	14	10	20	21	9	17	100	1 233
Forskare tar inte etiska frågor på allvar													
2003	9	6	11	11	8	28	7	9	6	2	3	100	1 678
2009	8	8	15	15	8	21	8	7	6	1	3	100	1 026
Forskning ger bättre samhälle för alla													
2003	1	1	1	2	3	16	9	14	17	10	26	100	1 699
2009	1	0	1	3	3	12	9	17	19	9	25	100	1 281
Det förekommer ofta fusk inom forskning													
2003	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
2009	4	10	15	13	8	20	9	8	5	3	3	100	890
Sverige har ett bra forskningsklimat													
2003	1	1	3	4	5	27	10	16	16	7	10	100	1 701
2009	1	1	2	4	4	18	11	19	21	9	9	100	1 043

Kommentar: Frågan lyder: "Här följer några påståenden som förekommer och forskning och samhälle. Vilken är din uppfattning om vart och ett av påståendena?". I redovisningen motsvarar 0 "Helt felaktigt påstående" och 10 "Helt riktigt påstående". I frågeformuläret 2009 fanns ett svarsalternativ "Ingen uppgift". Motsvarande alternativ fanns inte med 2003. Procentandelarna baseras på de som besvarat respektive delfråga. Svartsbortfallet varierar 2009 mellan 2 och 3 procent.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen.

Resultaten för de övriga två frågorna är mer negativa för forskarsamhället. Det är "bara" 36 procent som säger att påståendet "Forskare tar inte etiska frågor på allvar" är felaktigt. Dock är det fler som säger att det är felaktigt än som hävdar att det är ett riktigt påstående (17 procent). Ännu något färre svarspersoner säger att påståendet "Det förekommer ofta fusk inom forskningen" är felaktigt (30 procent). Även här är det 17 procent som säger att det är ett riktigt påstående.

I båda fallen är det enbart minoriteter som uppfattar att forskningen nonchalerar etiska frågor och att forskningsfusk är vanligt, men det är inte försumbara minoriteter (17 procent i båda fallen). Men det finns anledning att framhålla att det också bara är minoriteter som uppfattar ”anklagelserna” om dålig etik och forskningsfusk som felaktiga (36 respektive 30 procent). Många vet inte vad de skall tro (47 respektive 53 procent).

Det är klart att sådana här resultat inte är bra. Svarsutfallet pekar på två typer av problem. Det första gäller att stora grupper saknar uppfattning. Forskarsamhället är inte synligt. Visserligen görs satsningar på forskningsinformation och det genomförs vetenskapsfestivaler, men forskningsverksamhet är trots det relativt okänd.

Till det kommer svaren på de kritiska frågorna. Att cirka 15-20 procent av svenska folket uppfattar att forskningen inte tar etiska frågor på allvar och att forskningsfusk är vanligt är inte särskilt positivt för forskningssverige. Att sedan ytterligare cirka 50 procent säger sig inte veta eller är osäkra är ett direkt underbetyg till forskarsamhället. Detta speciellt som det finns ett samband mellan verklighetsföreställningarna och förtroendet för forskningen. Korrelationen mellan uppfattningarna om forskningsetiken respektive forskningsfusket och förtroendet för exempelvis medicinsk forskning är .09 respektive .24. Ju mer man uppfattar att forskningen nonchalerar etiken respektive att forskningsfusk är vanligt desto mindre förtroende för medicinsk forskning.

Mönstret är inte unikt för enbart medicinsk forskning. Det återfinns också för de andra vetenskapsområdena. Och mönstret återfinns för alla våra fem verklighetsföreställningar. Kognitionerna av hur forskarverkligheten ser ut har ett samband med graden av förtroende. Det betyder i förlängningen att forskningsförtroendet kan påverkas upp eller ned av hur människors verklighetsföreställningar om forskning förändras. Information och kunskaper kan spela en roll.

Om vi jämför hur kognitionerna av forskningen har förändrats visar det sig att en verklighetsföreställning i huvudsak är oförändrad med samma perceptionsbalans såväl 2003 som 2009, det vill säga bedömningsövertikten för ett svarsalternativ över det andra är detsamma båda åren. Denna stabila föreställning gäller om forskningen tar etiska frågor på allvar. Svenska folket har idag ungefär samma uppfattning om forskningens etikprioritering som 2003.

Men för övriga tre jämförbara bilder av forskningsverkligheten kan möjligen en viss förändring spåras. Och den förändringen har i samtliga fall varit åt det mer kritiska hållet. Perceptionsbalansen 2009 är mindre positiv jämfört med 2003 när det gäller den svenska forskningens internationella konkurrenskraft, om Sverige har ett bra forskningsklimat och om ökade satsningar på forskning ger ett bättre samhälle för alla.

Trenden har alltså varit i riktning mot en något mindre positiv bild av forskningens verklighet. Att tilltron till forskningen samtidigt minskat är inte överraskande med tanke på att det finns ett samband mellan verklighetsföreställning och förtroende.

Syn på forskning i olika grupper

Synen på påståendena om svensk forskning faller inte ut helt som förväntat i olika grupper. Visserligen har det påstående som får mest stöd, nämligen att forskning ger ett bättre samhälle ett svarsmönster som är i linje med vad vi tidigare sett. Det är de högutbildade som ligger klart högst (79 procent) och som har minst andel som saknar uppfattning (5 procent). Bland lågutbildade är motsvarande andelar 59 och 27 procent. Yngre saknar oftare uppfattning jämfört med äldre och de äldsta är de som tror relativt mest på forskningen. Också män och personer i storstad är mer positiva till forskningens roll för samhällsutvecklingen.

Men mönstret blir lite mera komplicerat så fort vi kommer till det påstående som får näst mest stöd – att svensk forskning är internationellt sett konkurrenskraftig. Visserligen är det fortfarande de äldsta som har högst till tilltro och de yngsta minst, men det finns i stort sett inga utbildningsskillnader, vare sig i kunskaper eller i bedömningar: både bland låg- och högutbildade saknar 29 procent uppfattning och 56 respektive 57 procent håller med om påståendet.

När vi ser på de påståenden där svarspersonerna ska ta ställning till tänkbara svagheter i forskarsamhället – bristande etik och fusk – har högutbildade visserligen i större utsträckning än lågutbildade en positiv bild, men det är fortfarande en relativt stor grupp bland de högutbildade som håller med om att etiken kan vara bristfällig (15 procent) eller att fusk förekommer (19 procent). Med tanke på att det här rör sig om personer som både kan ha erfarenhet av forskning och som kan fungera som opinionsledare måste andelarna betecknas som förhållandevis höga.

Det finns alltid tekniska problem med det slag av påståendefrågor som här använts. Det finns en tendens att vilja hålla med, något som främst gäller de yngsta och de äldsta. Men om vi tar hänsyn till det måste ändå slutsatsen bli att det svenska forskarsamhället har förankringsproblem, särskilt i två grupper. Den ena är de yngre. Att det bland de yngsta väger så jämnt mellan att det brister (19 procent) respektive inte brister (27 procent) i etik inom svensk forskning är snarast alarmerande.³ När det gäller fusk är fördelningen något bättre (15 respektive 27 procent) men knappast acceptabel. Det kan finnas många skäl till utfallet och det kan säkert variera mellan olika vetenskapsområden men det hindrar inte att det är en fråga för forskarsamhället att uppmärksamma.

Den andra svagheten i forskningsförankringen gäller de högutbildade. Det är här frågan om en grupp som troligen haft kontakt med forskning under sin utbildning och som dessutom ofta därför kan fungera som ett slags ambassadörer för vetenskapen. Att relativt stora grupper bland dem uppfattar att etiken brister (15 procent) eller att fusk förekommer (19 procent) finns anledning att särskilt uppmärksamma.

Viljan att satsa på forskning

Högt eller lågt forskningsförtroende kan få påtagliga konsekvenser. Vi vet sedan tidigare att det finns ett samband mellan graden av forskningsförtroende och intresset

för att Sverige forskningssatsar. Människor med ett lågt förtroende för forskning är mindre angelägna att Sverige satsar på avancerad forskning jämfört med människor med en stor tilltro till vetenskaplig verksamhet. I SOM-undersökningarna mäter vi hur viktigt människor anser det är att Sverige satsar på forskning på världsbästansnivå på olika områden. Mätningen gäller alltså ett slags prioritering. Den ger inga direkta mått på människors biståndsvilja när det gäller forskning. Men det rimliga antagandet är att personer som tycker det är mycket viktigt att Sverige forskningssatsar på spetsnivå också är mer positiva till att resurser avsätts för sådan forskning jämfört med personer som *inte* tycker att det är viktigt att Sverige satsar på forskning. Utgångspunkten är att intresse av att forskningssatsa avspeglas i en ökad biståndsvilja.

Sambanden mellan intresse av att satsa på forskning/biståndsvilja och förtroende för forskning är genomgående klart positiva och återfinns för alla våra undersökta vetenskapsfält och för samtliga forskningsområden. De relevanta korrelationerna håller sig i de flesta fall kring +.20. Ju högre forskningsförtroende desto viktigare tycker man det är att forskningssatsa.

Eftersom vi vet att forskningsförtroendet långsamt gått nedåt i Sverige under 2000-talet är hypotesen att intresset för forskningssatsningar och därmed också biståndsviljan minskat under senare år. SOM har frågat om vikten av forskningssatsningar för tjugofem olika vetenskapsområden sedan första mätningen 2002. Undersökningen 2009 omfattar åtta forskningsområden. Många av dem har ingått tidigare vilket möjliggör studier av hur olika viktighetsbedömningar har förändrats över tid. I tabell 4 redovisas resultaten i rangordnad form. Först återfinns forskningsområden som många svarande anser vi bör forskningssatsa på. Sist finner vi de vetenskapsområden som få människor vill ge stöd när det gäller framtida spetsatsningar.

Om vi skärskådar rangordningen finner vi att svenska folket helt klart placerar medicinsk forskning i toppen på prioriteringslistan. Cancerforskning viktighetsbedöms som nummer 1 följt av hjärt/lungsjukdomar på plats 2 och reumatiska sjukdomar på plats 5. Debattaktuella områden som miljö, energi och klimat hamnar också högt upp på prioriteringslistan med placeringarna 3, 4 och 6. Andra påtagligt ”nyttiga” och konkreta forskningsområden som placeras högt är forskning om teknik (plats 7), om allergier (plats 8) och om genteknik (plats 9).

I botten på listan återfinns flera humanistiska forskningsfält som arkeologi, filosofi och litteraturvetenskap. Konventionellt och kortsiktigt uppfattas de nog som mindre ”nyttiga” än många av de medicinska och tekniska ämnena. I vilket fall viktighetsbedöms de lägre när det gäller framtida forskningssatsningar av svenska folket. Ett naturvetenskapligt och tekniskt område som rymdforskning hamnar också långt ned, trots stor uppmärksamhet som en följd av Christer Fuglesangs rymdresor. Här handlar det om ett forskningsfält där ”nyttan” kanske först kommer att märkas långt fram i tiden. Låg placering drabbar också ett samhällsvetenskapligt område som statsvetenskap.

Tabell 4 Uppfattning om prioritering av forskningsområden i Sverige 2002-2009 (procent)

Område	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning	Summa procent
Cancer						
2002	78	17	3	0	2	100
2003	81	15	2	0	2	100
2006	79	17	2	0	2	100
2008	79	17	2	0	2	100
2009	73	20	3	0	4	100
Hjärt-/lungsjukdomar						
2007	67	25	4	0	4	100
Miljö						
2002	57	34	5	0	4	100
2003	58	32	6	1	3	100
2004	51	37	6	1	5	100
2005	49	37	6	1	7	100
2006	53	37	7	1	2	100
2007	60	31	4	0	5	100
2008	59	33	5	1	2	100
2009	61	29	4	1	4	100
Energi						
2002	54	35	5	1	5	100
2005	52	33	6	1	8	100
2007	56	34	4	0	6	100
2009	61	30	3	0	5	100
Reumatiska sjukdomar						
2004	59	32	4	0	5	100
2008	55	37	5	0	3	100
Klimat						
2007	54	33	7	1	5	100
Teknik						
2003	47	38	8	1	6	100
Allergier						
2005	37	42	11	1	9	100

forts...

Tabell 4 forts.

Område	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning	Summa procent
Genteknik						
2002	27	30	26	9	8	100
2003	35	29	20	9	7	100
2004	24	34	23	8	11	100
2005	20	30	24	12	14	100
2006	23	34	27	8	8	100
2007	21	34	26	7	12	100
2008	20	36	28	7	10	100
2009	21	33	26	8	12	100
Pedagogik						
2002	35	44	12	2	7	100
2005	21	36	23	5	15	100
2007	20	38	24	4	14	100
2009	23	37	22	4	14	100
Hållbart fiske						
2008	29	46	14	3	8	100
IT						
2002	28	44	17	2	9	100
2004	28	42	17	2	11	100
2006	21	39	27	4	9	100
Transportteknik						
2002	26	45	20	1	8	100
2005	27	44	16	2	11	100
2008	28	46	18	1	7	100
Nationalekonomi						
2003	26	44	19	3	8	100
2007	18	41	25	3	13	100
2009	19	44	22	3	12	100
Svenska språket						
2005	22	30	27	10	11	100
Globalisering						
2008	20	37	21	6	16	100
Företagsekonomi						
2005	17	40	25	5	13	100

forts...

Tabell 4 forts.

Område	Mycket viktigt	Ganska viktigt	Inte särskilt viktigt	Inte alls viktigt	Ingen uppfattning	Summa procent
Historia						
2002	10	29	42	11	8	100
2003	13	28	35	13	11	100
2006	9	22	47	13	9	100
2009	10	24	40	14	11	100
Rymden						
2004	9	25	40	14	12	100
2006	6	20	43	21	10	100
2007	7	17	39	25	12	100
2008	5	20	43	22	10	100
2009	8	18	39	24	11	100
Statsvetenskap						
2006	9	32	36	9	14	100
Arkeologi						
2004	9	30	39	11	11	100
Filosofi						
2004	8	20	39	16	17	100
2008	5	16	42	21	16	100
Design						
2005	8	20	36	23	13	100
Litteraturvetenskap						
2007	6	20	40	19	15	100
Religiösa seder och bruk						
2008	4	14	34	37	11	100

Kommentar: Frågan lyder: 'Hur viktigt anser du det är att det i Sverige satsas på forskning på världsbästanivå inom följande områden?'. Svartalternativen framgår av tabellens redovisning. Procentandelarna baseras på de som besvarat respektive delfråga (inkl. de utan uppfattning). Svartsbortfallet är ringa. Det varierar mellan 2 och 3 procent.

Källa: De nationella SOM-undersökningarna 2002–2009.

Allra sist placerar svensk folket ett teologiskt/sociologiskt forskningsområde – studier av olika religiösa seder och bruk. Religionsforskning är mycket lågt prioriterat av medborgarna i ett av världens mest sekulariserade länder. Och det trots att nya religioner och samfund växer till sig i Sverige.

Det mest intressant med de olika forskningsområdenas viktighetsbedömningar är dock vad som har hänt över tid. Har intresset av att forskningssatsa ökat eller minskat? Vår hypotes är att tendensen skall var ett minskande intresse. Vi kan pröva hypotesen för elva olika forskningsfält där vi har någon mätning för åren 2002-2004 respektive för åren 2008-2009. För de vetenskapsområden som vi har tillgång till flera mätningar under de aktuella åren studerar vi längst möjliga tidsperiod.

Majoriteten av förändringarna i viktighetsbedömningarna är relativt blygsamma med förskjutningar på några få procentenheter. Men de flesta av dem innebär att andelen personer som vill forskningssatsa har gått ned. Det gäller för 7 av de 11 områden för vilka vi har resultat över tid. Andelen mycket viktigt-svar minskar med -5 procentenheter för cancerforskning, med -4 för reumatisk forskning, med -6 för forskning om genteknik, med -12 för pedagogisk forskning, med -7 för forskning i nationalekonomi, med -1 för rymdforskning och med -3 för filosofisk forskning

Tre forskningsområden uppvisar tvärtom ökade viktighetsbedömningar. Det gäller främst energiforskning (+7 procentenheter) men också miljöforskning (+4) och forskning kring transportteknik (+2). Ett forskningsområde har ett stabilt resultat. Historieforskningen har samma andel som tycker det är mycket viktigt med världsbästaforskning på området såväl 2002 som 2010.

Hypotesen har alltså fått stöd. Svenska folket intresse av att forskningssatsa har minskat på 7 forskningsområden, ökat på 3 och förblivit oförändrat på 1 område. I genomsnitt för de 11 områdena har viktighetsbedömningarna minskat med -2,3 procentenheter; inte någon dramatisk nedgång, men dock en trendmässig nedgång.

Prioriteringarna mellan olika forskningsområden uppvisar förhållandevis små skillnader mellan olika grupper av befolkningen. År 2009 ligger satsning på cancerforskning på första plats oavsett kön, ålder, utbildning, boendeort eller typ av utbildning. Men det finns vissa skillnader. Intresset för rymden är högre bland de yngsta än de äldsta, medan intresset för historia är det omvända – högre bland äldre än bland yngre. I båda grupperna ligger de två forskningsområdena dock bland de minst prioriterade. I övrigt finns det en klar närhetsfaktor. Pedagogik, som bland samtliga ligger på 23 procent, vill 48 procent av pedagogutbildade att man ska satsa på; däremot är stödet för rymdforskning inte högre bland teknikutbildade än bland övriga.

Forskarsamhället bör bry sig

Svenska folkets forskningsförtroende fortsätter att minska. Inte mycket och inte snabbt, men det fortsätter att minska. Forskningsförtroendet förändras som dagens klimathotade glaciärer. Det smälter långsamt. Och precis som när det gäller glaciärerna och klimatet är det dags för forskarsamhället att på allvar börja bry sig. Om vi skall lyckas bibehålla och kanske åter stärka de många människornas intresse och vilja att via skatterna och olika insamlingar betala för forskningen måste nedgången i forskningsförtroendet hejdas och helst vändas i en uppgång.

Hur denna nödvändiga förtroendeförstärkande medicin ser ut vet vi inte. Och någon medicin kan inte sättas in innan vi vet vad felet är. Först en diagnos med andra ord, sedan kan botemedlen ordinerar. Den stora frågan är alltså vad det är som sänker forskningsförtroendet? Vi har medvetet avstått från att analysera den frågan i detta sammanhang. Många faktorer spelar säkert in. Men hur orsaksbilden mer exakt ser ut är inte något man lite *ad hoc* och enbart resonemangsvis bör spekulera kring. Det är istället en stor forskningsfråga som bör tas seriöst. Och det är en forskningsfråga som kräver resurser. Det är nästa utmaning för forskningsprojektet *Vetenskapen i Samhället*.

Noter

- ¹ SOM-institutets mätningar kring forskningsförtroende har finansierats av den ideella föreningen Vetenskap & Allmänhet (VA). Studierna bedrivs inom forskningsprojektet Vetenskapen i Samhället (ViS).
- ² Vi är medvetna om att vetenskapsområden eller fakultetsområden inte längre har en sådan formell indelning. Vi har dock bedömt att de i frågor till allmänheten ändå är rimliga att använda, eftersom vetenskapsområdena benämns så i dagligt tal.
- ³ Om vi anger andelarna bland dem som har uppfattning anser cirka 40 procent att etiken brister och 60 procent att den inte gör det.

Referenser

- Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (2004) Vetenskapen står stark i folkopinionen. I Holmberg, Sören och Weibull, Lennart (red) *Ju mer vi är tillsammans*. Göteborg: SOM-institutet.
- Nilsson, Lennart och Weibull, Lennart (2010) Regional utveckling – högre utbildning och forskning. I Nilsson, Lennart (red) *En region blir till*. Göteborg: SOM-institutet.